

A propòsit de les històries de vida

Eva Bretones Peregrina
Josep Ros Nicolau

PID_00192627

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Índex

Introducció	5
1. Què són les històries de vida?	7
1.1. Els principals referents teòrics	8
1.2. Terminologia i definicions	13
1.3. Tipus d'històries de vida	15
2. Com es fa una història de vida?	21
2.1. Per què triem fer una història de vida?	21
2.1.1. Memòria individual i memòria col·lectiva	21
2.1.2. Una opció: les històries de vida	22
2.2. Com enfrontar-nos a l'elaboració d'una història de vida?	22
2.2.1. Algunes consideracions	24
2.3. Selecció dels informants, com els triem?	25
2.3.1. Algunes característiques que hem de tenir en compte	25
2.3.2. Com hem de seleccionar un bon informant	25
2.4. Començant a entrevistar	26
2.4.1. Els documents personals	27
2.5. Enregistrar, transcriure, analitzar i publicar les històries de vida	28
2.5.1. El registre i la transcripció	28
2.5.2. Anàlisi i publicació	29
2.5.3. Publicació	29
Bibliografia	31

Introducció

Comprendre l'altre és apropar-se a l'àmbit subjectiu de l'experiència humana. Aquest és el nostre interès. I les històries de vida són la nostra proposta. Una aposta per una pràctica (sempre suggeridora) que transita per les relacions i el respecte, i que cerca les causes i les raons del "ser com som". Un camí que ens permet aprehendre els altres, necessitant-los. Recórrer aquest camí, però, reclama dues condicions prèvies. I aquest és l'objecte d'aquest mòdul, apropar-nos al *què* i al *com* de les històries de vida.

Un *què* que ens ubica en un temps i en un espai epistemològic que en defineix i n'explicita el significat i alguns matisos. I un *com* que tria i ens emplaça al seu procés i a posicionar-nos-hi com a educadores i educadors socials. Històries, totes, plenes de vida.

1. Què són les històries de vida?

"Porque, aunque el texto escrito fuese, de hecho, tan materialmente presente como ese interlocutor vivo que nos habla, su presencia era sólo la presencia de una ausencia, el reflejo de una realidad, el eco de una voz perdida que, a través de la letra, conservaba una parte de su sentido y su aliento."

"(...)La memoria personal que a través del lenguaje entabla el diálogo con la memoria colectiva de la historia, tiene que construirse desde los planteamientos concretos de cada individuo inserto en un proyecto ilustrado en el que todo lenguaje "es algo y sirve para algo". Y precisamente, como resultado de ese proyecto ilustrado, la escritura está ahí para ser preguntada".

E. Lledó (1992). *El silencio de la escritura*.

La qüestió de la transmissió de coneixements, tradicions, tècniques i tot allò que faci referència al corpus i a l'experiència cultural és un fet que ha acompanyat l'espècie humana des dels seus inicis. El fet de donar a conèixer a les noves generacions tot allò après i adquirit ha preocupat l'home que, primer amb el relat oral i després amb l'escriptura, ha procurat, en un intent constant i progressiu, preservar i millorar les seves condicions de vida. Aquest exercici de preservació (i transmissió dels valors i coneixements) que s'ha mostrat el més efectiu possible per a afrontar l'existència en el seu hàbitat (i que l'ha permès desenvolupar-se), ha passat de ser una pràctica desenvolupada en el si dels grups humans a esdevenir una tècnica de recerca a diferents disciplines de les ciències socials.

Però aquest pas de la transmissió oral a l'escripta, ja des dels seus orígens, va tenir certs detractors. I no pas modestos, tal com es desprèn d'un fragment de *Fedre*, de Plató, citat per Xavier Antich. Es tracta del fragment que narra com el déu Teüt, inventor de l'escriptura, el càlcul, la geometria i el joc dels daus i el tauler, explica a Tamus, el rei d'Egipte, la utilitat de tots ells. Quan parla de l'escriptura, Teüt diu:

"Aquest ensenyament, oh rei, farà més savis els egipcis, i els augmentarà la memòria, perquè és un remei per a ella, i també per a la saviesa ." (274e)

Antich (2011, p.13)

Però Tamus, menys encomanat de l'excitació del déu per l'invent, li respon:

"Tu, que ets pare de les lletres, per benevolença has dit el contrari del que és la seva capacitat. Perquè aquesta art produirà en les ànimes dels qui l'apreguin l'oblit, a causa del descurament de la memòria; refiant-se de l'escriptura externa, per uns signes aliens, no faran memòria per si mateixos, perquè t'has inventat un remei no de la memòria, sinó del record. Als teus deixebles, els proporcionas una aparença de saviesa, no la saviesa en si, perquè hauran sentit moltes coses sense aprendre-les, semblarà que saben moltes coses, però en la majoria dels casos seran uns ignorants, i a més a més difícils de tractar, perquè no s'han tornat veritables savis, sinó savis només de façana."

(275a-b¹)

⁽¹⁾Seguint les notes de Xavier Antich, doctor en Filosofia i Lletres i professor d'Història de les Idees Estètiques a la Universitat de Girona, a la publicació referenciada les citacions del paràgraf reproduït procedeixen de la traducció del text grec de Plató tot indicant-ne la paginació entre parèntesis tal com apareix a l'edició Stephanus.

Aquesta resposta que qüestiona la validesa de l'escriptura com a sistema per a transmetre el coneixement, com a mètode de preservació de la memòria, sembla haver tingut escàs ressò entre els acadèmics de la història. Certament, al llarg de la historiografia, el recurs dels documents escrits ha estat, i segueix essent en molts casos, l'únic emprat per tal de reconstruir, de conèixer, els fets passats. Al llarg dels segles, s'ha donat una tendència progressiva a desestimar tot allò que provenia de la memòria i que era transmès a través de l'oralitat per a donar màxima credibilitat, única en molts casos, al que deien els papers. Aquest ha estat un recurs propi de la tradició historiogràfica occidental.

En altres cultures, però, el pes de la transmissió oral i de la memòria recau en els seus membres més ancians. Per mitjà de diferents recursos narratius com mites, llegendes, faules, metàfores, contes o rondalles, els més ancians han relatat allò que els fa com a poble a les noves generacions. Això ha constituït, en molts casos, l'única font d'informació i l'únic lloc on recórrer per conèixer la seva cultura. I aquest ha estat un recurs àmpliament explotat en antropologia, simultàniament al seu desenvolupament i constitució com a disciplina acadèmica dins les ciències socials.

1.1. Els principals referents teòrics

La recuperació de la tradició oral com a recurs per a l'estudi de la societat i la cultura va començar a desenvolupar-se en els àmbits acadèmics a partir del segon quart del segle XX per anar prenent cos i volum a partir, sobretot, de la dècada de 1960, quan en el terreny de la sociologia i la psicologia social es recupera el mètode biogràfic i, en història, es consolida el moviment de la història oral. Aquests moviments de les ciències socials cap a l'humanisme deriven de la **fenomenologia** com a perspectiva teòrica.

D'acord amb Taylor i Bogdan (1987), a les ciències socials s'han aplicat dues perspectives teòriques: el positivisme i la fenomenologia.

a) La primera, el **positivisme**, entroncat amb el mètode científic aplicat a les ciències naturals, arrenca amb August Comte i Emili Durkheim, a finals del segle XIX i primer terç del segle XX.

“Los positivistas buscan los *hechos* o *causas* de los fenómenos sociales con independencia de los estados subjetivos de los individuos. Durkheim afirma que el científico social debe considerar los hechos o fenómenos sociales como cosas que ejercen una influencia externa sobre las personas.”

Taylor i Bogdan (1987, p. 15).

Aquesta interpretació de la ciència social com una rèplica dels models de la ciència natural suposa una visió de la realitat social, de l'ésser humà, que epistemològicament es manifesta com una concepció basada en la completa ob-

Referència bibliogràfica

S. Taylor i R. Bogdan (1987). *Introducción a los métodos cualitativos de investigación*. (p. 15).

jectivitat. Una objectivitat que parteix d'una voluntat empiricoanalítica sense tenir en compte la variable temporal o, com a molt, considerant-la des d'un punt fix, sincrònic.

Des d'un punt de vista teòric, les formulacions positivistes han d'estar ben ancorades i derivades d'una base empírica, no s'entenen d'una altra manera, és el que les sustenta i sense les quals no poden arribar a cap resultat. Però la qüestió subjacent i important és la que apunta Pujadas i que es refereix al gir que prenen aquestes bases empíriques en esdevenir dogma i que així perden el punt de partida de les seves recerques i la raó de ser d'aquestes:

“El positivismo tiende a construir un fetiche de sus normas técnicas y a abandonar la perspectiva de su objeto de investigación original: el ser humano y sus relaciones sociales.”

Pujadas (1992, p. 9).

Finalment, des d'un punt de vista metodològic, el positivisme formula unes tècniques excessivament (encara que no de forma exclusiva) centrades en la quantificació. Converteix en variables abstractes (per tal que puguin ser quantificades) conceptes com el comportament humà i les seves motivacions, els sentiments, les opinions i les valoracions. Prescindint així d'una visió que contempli la relació que s'estableix entre aquest comportament de l'ésser humà i l'estructura social que pretén analitzar. Aquesta metodologia prescindeix d'una concepció de la interrelació entre individu i història, en la participació de l'ésser humà com membre actiu i agent de canvi en els processos històrics a partir de la seva capacitat d'imaginar-los i generar-los.

Taylor i Bogdan defineixen de manera clara i precisa que és la **metodologia** en el terreny de les ciències socials:

“El término metodología designa el modo en que enfocamos los problemas y buscamos las respuestas. En las ciencias sociales se aplica a la manera de realizar la investigación. Nuestros supuestos, intereses y propósitos nos lleva a elegir una u otra metodología. Reducidos a sus rasgos esenciales, los debates sobre metodología tratan sobre supuestos y propósitos, sobre teoría y perspectiva.”

Taylor i Bogdan (1987, p. 15).

b) La segona perspectiva teòrica és la **fenomenològica** que formula en els escrits de l'escola europea de pensament filosòfic Alfred Schütz i, derivats d'aquests, els treballs dels sociòlegs Berger i Luckmann.

La fenomenologia parteix de la premissa que els fenòmens socials es poden i s'han d'entendre des de la perspectiva dels actors socials, dels éssers humans.

Es postulen en els paràmetres de comprendre la realitat a partir de la percepció que les persones en tenim, que allò important i que ens afecta és, efectivament, allò real.

Referència bibliogràfica

A. Schütz (1972). *Fenomenología del mundo social*.

I per tal de poder copsar aquesta realitat, per tal de poder-la analitzar i dissecionar no són vàlids els mètodes quantitius propis del positivisme sinó que cal aplicar i utilitzar mètodes qualitius que permetin recollir la percepció humana en la seva complexitat i, sobretot, en la seva subjectivitat. Es col·loca l'ésser humà en el centre de la recerca, en el subjecte d'estudi, en contraposició a la pràctica investigadora positivista massa llastrada per les abstraccions empíriques, la deshumanització i el pes del científisme.

Weber introdueix un concepte clau per al desenvolupament d'aquest corrent teòric i per la definició de la sociologia com una **ciència interpretativa** de l'acció social: el *verstehen*, la comprensió.

La comprensió com a mètode de les ciències socials –en tant que allunyades de l'objectivitat, del coneixement precís–, com a metodologia d'investigació i recerca per a conèixer el significat de les accions, per a comprendre les paraules, els actes i les conductes de les persones. Així, de nou, els mètodes qualitius (l'observació participant, l'entrevista en profunditat, el mètode biogràfic) generen dades descriptives per mitjà de les quals es pot accedir a aquesta comprensió. En definitiva, es treuen a la llum les creences i els motius subjacents a les accions de l'ésser humà.

Però la **metodologia qualitativa**, sintetitzada aquí en un decàleg, és molt més que un conjunt de tècniques per a recollir dades, és una manera d'encarar el món empíric.

“1. La investigación cualitativa es inductiva.

2. En la metodología cualitativa el investigador ve al escenario y a las personas en una perspectiva holística; las personas, los escenarios o los grupos no son reducidos a variables, sino considerados como un todo.

3. Los investigadores cualitativos son sensibles a los efectos que ellos mismos causan sobre las personas que son objeto de su estudio.

4. Los investigadores cualitativos tratan de comprender a las personas dentro del marco de referencia de ellas mismas.

5. El investigador cualitativo suspende o aparta sus propias creencias, perspectivas y predisposiciones².

6. Para el investigador cualitativo, todas las perspectivas son valiosas.

7. Los métodos cualitativos son humanistas.

8. Los investigadores cualitativos dan énfasis a la validez en su investigación.

9. Para el investigador cualitativo, todos los escenarios y personas son dignos de estudio.

10. La investigación cualitativa es un arte.”

Taylor i Bogdan (1987, pp. 20-23).

⁽²⁾És la base de l'anomenat *procés d'estranyament*, on també es desenvolupa i s'exemplifica l'aplicació pràctica d'aquest decàleg.

Els mètodes qualitius que acabem d'anomenar van incorporar-se ràpidament i de forma quasi "natural" al desenvolupament de la pràctica antropològica gràcies bàsicament a dos autors que va influenciar i determinar el desenvolupament d'aquesta ciència social al llarg del segle XX: Franz Boas i Bronislaw Malinowski.

El pare del treball de camp com a tècnica de recerca etnogràfica, Bronislaw Malinowski, reflexionava al voltant d'aquesta qüestió en una de les seves primeres monografies etnogràfiques publicada originàriament l'any 1922. Per a Malinowski, una etnografia ha de mostrar:

"Una visión menos estandarizada de la realidad social, que incluya no solo los sistemas normativos y las instituciones más representativas, sino una visión de la sociedad 'dinámica' que incorpore las excepciones, las contradicciones y las variaciones."

Pujadas (1992, p. 11).

Malinowski reclama i posa de manifest un fet cabdal per a la interpretació dels fenòmens culturals que serà recollit per la crítica humanista davant les pràctiques positivistes en el camp de les ciències socials.

"[...] a més de les dades de la vida quotidiana i del comportament ordinari que constitueixen, per així dir-ho, la seva carn i la seva sang, cal encara enregistrar l'esperit dels indígenes: llurs concepcions, opinions i formulacions.

Aquest objectiu és, en breus paraules, copsar el punt de vista de l'indígena, la seva relació amb la vida, adonar-se de la seva visió del seu món. **Hem d'estudiar l'home, i hem d'estudiar el que l'afecta més íntimament, això és, la influència que la vida té sobre ell.**"

Malinowski (1986, pp. 75-78).

Per a Pujadas, aquesta premissa:

"[...] tan solo es alcanzable en una práctica de la ciencia social que incorpore la subjetividad y la creatividad humanas, que muestre cómo los individuos responden a los condicionamientos de la estructura social, ensamblándose de forma idiosincrática a los universos sociales, aportando su propia experiencia humana concreta."

Pujadas (1992, p. 11).

De Franz Boas³, fundador de l'escola relativista en antropologia, i d'un dels seus deixebles, Edward Sapir (amb els seus estudis sobre lingüística i teoria antropològica on insisteix en les estructures profundes del llenguatge, que el converteixen en un fonament important de l'estructuralisme francès) sorgirà l'escola nord-americana de *Cultura i personalitat*. Aquest corrent, liderat per Kardiner, basarà les seves recerques en el mètode biogràfic i serà d'on beuran diverses generacions d'antropòlegs que marcaran el devenir de la disciplina (R. Benedict, M. Mead, E. H. Erikson i W. Dick, entre molts d'altres).

⁽³⁾Imprescindible la seva obra *The mind of primitive man* (1911), on demostra que no hi ha cap relació entre raça i cultura, paradigma de l'escola de Cultura i personalitat. No obstant això, Boas també es va significar per fer una important crítica a la metodologia comparativa, posant de manifest la necessitat, i aquesta és la seva gran aportació a l'antropologia, d'adoptar el mètode científic d'inducció a la disciplina.

En el camp de la sociologia, aquesta metodologia qualitativa va ser poc menys que ignorada, tal vegada per l'omnipresència i la rellevància dels treballs de Durkheim, que va equiparar l'anàlisi estadística amb la sociologia científica.

Tot i això, desviant-se d'aquesta línia, és de cabdal importància l'aportació que va fer a aquesta metodologia l'**Escola de Chicago** amb els treballs, fets entre 1910 i 1940, dels autors següents: Andersons, *The Hobo*, 1923; Cressey, *The Taxi-Dance Hall*, 1932; Thrasher, *The Gang*, 1927; Wirth, *The Ghetto*, 1928; Shaw, *The Jack-Roller*, 1966 i –amb altres autors– *Brothers in Crime*, 1938; i sobretot, el treball de Thomas i Znaniecki, *The Polish Peasant in Europe and America*, 1918-1920. Els primers treballs esmentats són estudis detallats sobre la vida urbana i les condicions de vida a les ciutats (barris i suburbis) nord-americanes i també històries de vida de delinqüents juvenils. La darrera obra, que reprenem més endavant, és un clàssic: un estudi sobre la vida dels immigrants polonesos als Estats Units i les seves famílies basats en els documents personals.

En el terreny de la història, el recurs de les fonts orals va despertar des dels seus inicis un alt grau de desconfiança per –deien els seus crítics– la càrrega subjectiva que comporta la narració. Certament, el desenvolupament de la disciplina reposava exclusivament en l'ús de les fonts primàries i/o secundàries sempre que aquestes fossin textuals. Tot i això, cal tenir present que el considerat pare i fundador de la disciplina, Tucídides, ja emprava les fonts orals. Al prefaci del *Llibre I* de la seva *Història de la Guerra del Peloponès* s'hi pot llegir:

“Perquè els esdeveniments anteriors i els encara més antics no podien ésser coneguts amb certesa a causa de la llunyania del temps, però de les proves fidedignes que trobo en la meva enquesta remuntant-me fins on és possible, dedueixo que no foren importants ni pel que fa a les guerres ni en cap altre aspecte.”

Tucídides (1953, vol I, p. 51).

No serà fins a la dècada de 1960 i, sobretot, a partir de 1970 quan la recuperació de la història oral pren cos metodològic i teòric amb els treballs de Ronald Fraser. Fins llavors, aquest recurs s'havia aplicat quasi exclusivament a la recerca en treballs sobre el folklore. Fraser va publicar dues obres cabdals: *Hablan los trabajadores*, de 1970, i sobretot, *Recuérdalo tú y recuérdalo a otros. Historia oral de la Guerra Civil española*, de 1979.

A la primera obra, Fraser aporta el gran significat i la raó de ser de la història oral: recuperar els testimonis oblidats per la Història (en majúscules) perquè deixin de ser un objecte, recuperar la seva veu per a trencar el silenci. A la segona obra, recupera més de 200 testimonis de la Guerra Civil, fent visibles les vivències i les interpretacions d'aquella població silenciada per una determinada història narrada des de posicions de poder (econòmic, polític, social). Donant-los veu i fent-los sentir en el que serà la pedra angular d'aquest corrent que entronca amb la **fenomenologia**. En definitiva, recordar les experiències d'aquella part de la societat que no apareix als llibres d'història. Recuperar la memòria històrica.

Finalment, també caldria fer referència a l'obra de Mills. Amb una visió més focalitzada, fa evident l'encreuament entre biografia, història i societat per tal de fer més comprensible l'estructura social present a cada individu. Així ma-

teix, fa palès que no es pot oblidar el paper que poden tenir aquestes històries de vida en la interpretació dels canvis socials i històrics i el pes que hi tenen els individus a través dels seus canvis de mentalitat.

1.2. Terminologia i definicions

Històries de vida, relats, biografies, estudis sobre la vida, mètode biogràfic... conceptes que van esquitxant el text però sense acabar de definir-se clarament. Aquesta part de l'apartat versa sobre aquesta qüestió.

D'acord amb Bertaux el **mètode biogràfic** o **enfocament biogràfic** suposa **l'adopció dels relats de vida com a nova pràctica empírica** i:

“Una redefinición gradual de la aproximación global a la práctica sociológica.

El investigador que empieza a recolectar relatos de vida creyendo quizás utilizar una nueva técnica de observación en el seno de marcos conceptuales y epistemológicos invariables, se verá poco a poco obligado a cuestionarse estos marcos uno tras otro [...] adopción de una nueva técnica i construcción paulatina de un nuevo proceso sociológico, un nuevo enfoque que [...] permitiría conciliar la observación y la reflexión.”

Bertaux (1999, març, p. 3).

Però cal diferenciar entre *relats de vida* i *històries de vida*. Ambdós termes són definits pel sociòleg nord-americà Norman K. Denzin a la seva obra de 1970 *The Research act* i recollits per Bertaux. Els **relats de vida** o *life story* en l'accepció anglesa, *récit de vie* en francès:

“Designa la historia de una vida tal como la cuenta la persona que la ha vivido.

Hacen que la investigación se centre en el punto de articulación de los seres humanos y de las jerarquías sociales, de la cultura y de la praxis, de las relaciones socioculturales y la dinámica histórica.”

Bertaux (1999, març, pp. 3 i 1).

Es tracta d'una narració biogràfica d'un subjecte, extreta d'ell mateix (és ell qui l'explica a l'investigador a través d'una o diverses entrevistes en profunditat que repassen la seva trajectòria vital), que s'ha utilitzat moltes vegades i s'ha publicat sense retocar o corregir el llenguatge, per reforçar-ne el valor testimonial.

Per contra, les **històries de vida** (*life history* o *histoire de vie*), que Pujadas les situa com l'origen del mètode biogràfic amb la seva aparició a l'obra de Thomas i Znaniecki (1920), serviren per al següent:

“Describir tanto la narrativa vital de una persona recogida por un investigador, como la versión final elaborada a partir de dicha narrativa, más el conjunto de registros documentales y entrevistas a personas del entorno social del sujeto biografiado, que permiten completar y validar el texto biográfico inicial.”

Pujadas (1992, p. 13).

Vegeu també

Al mòdul "Annexos" podeu veure un exemple de relat de vida: “El relat biogràfic d'una educadora social”.

Referència bibliogràfica

J.J. Pujadas (1992). *El método biográfico: El uso de las historias de vida en ciencias sociales.*

O dit d'una altra manera, els relats de vida formarien part de les històries de vida com un element (imprescindible) de construcció biogràfica (la narrativa de la vida del subjecte explicada per ell mateix) de la persona objecte d'estudi.

Per a completar aquesta biografia, però, en les **històries de vida** s'empren altres materials que contenen elements vitals del subjecte per completar-ne la construcció de la manera més exhaustiva, completa i objectiva possible, utilitzant cartes, diaris personals, registres parroquials o del cens, expedients mèdics, testimonis de familiars i persones properes...

Finalment, un darrer tipus de documents relacionats amb aquests, apareguts amb anterioritat i emprats de forma indeterminada serien els generats per les biografies i les autobiografies. Gèneres més literaris que científics o acadèmics, es tracta de documents personals que poden significar un complement del material obtingut a les històries de vida. Conjuntament amb les històries de vida, ja siguin escrites per la pròpia persona o per algú altre (en el primer cas poden concretar-se en hagiografies, memòries, confessions i anàlisis), trobem tot un seguit de documents com les cartes (documents epistolars), les memòries, les fotografies o documents audiovisuals, els diaris personals i tots aquells registres i documents que tenen alguna relació amb la persona estudiada –censos, padrons, registres parroquials, expedients acadèmics, judicials, historials mèdics...– i tota aquella documentació que una persona genera al llarg de la seva trajectòria vital, generalment per la seva relació amb l'administració i les institucions.

Un d'aquests elements, les fotografies, com a document de treball en la recerca històrica i antropològica, ha gaudit d'un cert estatus d'objectivitat que ha servit per a reforçar o contrarestar, segons els casos, les percepcions subjectives de les narracions biogràfiques. John Collier Jr.⁴ ho argumentava de la manera següent a *Visual anthropology. Photography as a research method* (1967):

“La fotografía es un proceso legítimo de abstracción perceptiva. Es uno de los primeros pasos que ponen de manifiesto el proceso por el que las circunstancias en bruto se convierten en datos que pueden manejarse para el análisis y la investigación. Las fotografías son registros precisos de realidad material.”

Collier citat a: Naranjo (2006, p. 177).

No gaires anys més tard, el 1973, Susan Sontag, en el seu imprescindible llibre *Sobre la fotografia* qüestionava tots els discursos que interpretaven les imatges fotogràfiques com a fidels reflexos i manifestacions de la realitat.

⁽⁴⁾John Collier Jr. fotògraf que va treballar per la Farm Security Administration. Membre del Departament d'Antropologia de la Cornell University (Nova York) als anys quaranta. Professor d'Antropologia visual a la San Francisco State University l'any 1958.

La imatge fotogràfica és un **constructe**, una interpretació que el fotògraf, professional o aficionat, fa a partir dels dictàmens i dels patrons culturals i socials. Estem imbuïts i xops de determinades concepcions que es reflecteixen i es projecten en la nostra mirada i, consegüentment, en les nostres fotografies:

“Mediante las fotografías, cada familia construye una crónica-retrato de sí misma, un estuche de imágenes portátiles que rinde testimonio de la firmeza de sus lazos.

Todos los usos talismánicos de las fotografías expresan una actitud sentimental e implícitamente mágica; son tentativas de alcanzar o apropiarse de otra realidad.

Aunque un acontecimiento ha llegado a significar, precisamente, algo digno de fotografiarse, aún es la ideología (en el sentido más amplio) lo que determina qué constituye un acontecimiento [...] la contribución de la fotografía siempre sigue al nombre del acontecimiento.”

Sontag (2005, pp. 23, 26 i 33).

La lectura d'aquesta obra cabdal és un senyal continuat d'alerta davant les trampes que ens poden jugar les imatges fotogràfiques. Com aquestes poden modelar una determinada i esbiaixada visió de la realitat seguint uns patrons establerts: per què es fotografien determinats esdeveniments i no d'altres? Per què apareixen els mateixos decorats, fons, situacions segons les èpoques? Per què seguim utilitzant les imatges fotogràfiques (ara en el format digital) per a presentar una imatge pròpia que projectem a l'infinit (xarxes socials)? Davant d'aquests plantejaments i qüestions no podem més que tractar aquests materials amb molt de respecte i, sobretot, saber-los interpretar i conjugar com allò per a què van ser creats.

Finalment, per acabar aquesta part i tornant a les **històries de vida**, cal constatar que a través d'aquestes narracions biogràfiques es posa en relació la persona i el conjunt, l'individu i la societat, l'ésser humà i l'estructura social. Però aquesta tasca resulta summament complexa en tant que s'ha de transcendir la dimensió privada i personal per a penetrar en l'esfera pública i general en un recorregut de dues direccions però de múltiples sentits que acaben teixint una visió *èmica* que cal extrapolar.

“Cada individuo no totaliza directamente una sociedad en general, la totaliza a través de la mediación de su contexto social inmediato, de cuyos grupos restringidos forma parte.”

Ferrarotti (1981, p. 23).

1.3. Tipus d'històries de vida

El recurs de les històries de vida ha donat peu a nombroses mostres de treballs antropològics, històrics, sociològics i psicològics que beuen de diferents tradicions i escoles que tenen en comú la generació d'una **bibliografia** que posa el focus en el canvi social.

Lectura recomanada

La presentació bibliogràfica pren com a referència el treball de Carles Feixa, una més que recomanable lectura per a tenir una visió general de la utilitat que s'ha donat al material extret de les tècniques biogràfiques.

C. Feixa (2006, desembre). La imaginació autobiogràfica. *Periferia. Revista de Recerca i Formació en Antropologia*, 5.

1. La història de vida com a memòria dels vençuts. T. Kroeber. (1961). *Ishi, el último de su tribu*, 1984.

Exemple de la mostra dels treballs biogràfics testimonials dels darrers representants vius de les nacions índies d'Amèrica del Nord. Escrit durant el primer decenni del segle XX, recull la tradició de les biografies dels darrers salvatges que van proliferar a partir de mitjan segle XIX, dotat, però, d'una primera pàgina científica. Es tracta d'una obra escrita per Theodora Kroeber a partir de les notes i dels apunts extrets de les converses que ella i el seu marit, Alfred L. Kroeber, director del Museu i del Departament d'Antropologia de la Universitat de Califòrnia (Berkeley), van mantenir amb Ishi. Ishi era el darrer membre viu de la tribu dels *yahi*, pràcticament exterminats l'any 1865, que va morir l'any 1916, i al qual van acollir al museu durant els seus darrers cinc anys de vida. Feixa diu:

“El antropólogo «reescribe» en forma de «memoria» los recuerdos que el informante le ha facilitado oralmente; el intercambio se produce en condiciones de extrema asimetría; se presta escasa atención a las formas orales del relato y nunca se explicitan las condiciones de recogida de datos.”

Feixa (2006, desembre, pp. 5, 6).

2. La història de vida com a crònica d'èxodes. W. I. Thomas; F. Znaniecki (1918-1920) (1978). *The Polish Peasant in Europe and America*.

Es tracta d'un clàssic. Estudi sobre l'emigració dels camperols polonesos cap als Estats Units durant el tombant del segle XIX al segle XX atrets pel progrés industrial i les oportunitats que ofería aquell país. Treballa bàsicament els documents personals: les cartes que els emigrats escrivien a les seves famílies del lloc d'origen. Es tracta d'una proposta metodològica trencadora (esmentada i comentada més amunt) que planteja per primera vegada aquest tipus de documents com a fonts primàries de recerca científica (que requereixen):

“Un proceso deductivo que tiene que perseguir la síntesis de aquello concreto a partir de sus elementos abstractos, es decir, la reconstrucción del proceso completo de cada evolución personal.”

Feixa (2006, desembre, p. 9).

3. La història de vida com a biograma. Balán *et al.* (1967). *Movilidad social, migración y fecundidad en Monterrey*.

L'obra pren com a referència la publicació de l'article “The Nature Use of Biograms” a l'*American Journal of Sociology* l'any 1947 de Theodore Abel on s'encunya aquest terme. Basat en la utilització de diverses biografies (o relats

de vida) extretes d'un ampli segment de població, serveix per a fer comparacions sobre un mateix tema. Balán ho aplicarà al seu estudi sobre la mobilitat social a la ciutat mexicana de Monterrey, fent un total de 1.640 relats vitals: *Movilidad social, migración y fecundidad en Monterrey metropolitano*.

4. La història de vida com a relat creuat. Oscar Lewis (1964/1971). *Los hijos de Sánchez*.

Dos fets destaquen d'aquesta obra. El primer, que centra el relat en la història de vida de tots els membres d'una família que passa d'un entorn rural a un entorn urbà i com adapten les seves tradicions al nou context. Retrat coral que aporta diferents versions o interpretacions de la vida de la família, aquest treball li va servir de base per a elaborar la seva teoria de la pobresa⁵.

⁽⁵⁾Podeu veure'n la formulació d'aquesta teoria a: **Oscar Lewis** (1981). *Antropología de la pobreza. Cinco familias*. Mèxic: FCE.

El segon fet seria la difusió de l'ús de la gravadora:

“Como reconoce el autor, la grabadora es particularmente apta para estudiar a los pobres, que tienen una cultura ágrafa y a menudo analfabeta. De modo que el método se identifica con el objeto.”

Feixa (2006, desembre, p. 18).

5. La història de vida com a novel·la. Miguel Barnet (1979). *La canción de Rachel*.

Publicada originalment l'any 1970, aquest llibre de poc més de 100 pàgines narra la vida d'una cantant d'un rutilant cabaret de l'Havana. Destaca per l'estructura narrativa resultant: a través del muntatge de fragments transcrits de diverses entrevistes fetes a persones de l'entorn familiar i social de la cantant, reculls de premsa i lletres de cançons, construeix un fragment de la història i de la societat de Cuba dels anys vint.

Seguint aquest model, una publicació recent seria una versió actualitzada de l'obra de Barnet. Es tracta de *Por favor, mátame. La historia oral del punk*. Els autors, Legs McNeil i Gillian McCain, componen un retrat coral a través de múltiples entrevistes muntades en fragments que segueixen un fil argumental i cronològic. Relaten així l'eclosió, l'auge i el declivi del moviment punk més enllà dels estereotips comercials, aprofundint en les seves arrels *arty* i contraculturals.

6. La història de vida com a pel·lícula. A. Portelli (1985). *Biografia di una città, Terni, storia e racconto. 1830-1985*.

A partir de la mort d'un obrer durant uns enfrontaments amb la policia després d'una manifestació en contra de l'entrada d'Itàlia a l'OTAN l'any 1949, Portelli va fer un treball sobre la història de vida de la ciutat realitzant un seguit d'entrevistes a 172 personatges implicats directament o de forma indirecta amb aquell fet. Una història de vida de la ciutat, tal com indica el tí-

tol. El resultat pren la forma de document audiovisual tal com l'entendem a l'actualitat: combinació de discursos que s'intercalen, utilització de salts enre-re (*flash-backs*), i el més interessant, alternança del punt de mira entre el detall (micro) i el panorama (macro). Segons Feixa:

“La aportación más original del libro es el procedimiento para montar el material autobiográfico, inspirado como Barnett en las técnicas cinematográficas, pero desarrollado mucho más sistemáticamente.”

Feixa (2006, desembre, p. 24).

7. La història de vida com intercanvi oral ritualitzat. Maurizio Catani; Suzanne Mazé; (1982). *Tante Suzanne. Une histoire de vie sociale.*

Destaca d'aquest relat la doble autoria (l'autor i l'entrevistada) que reflecteix l'intercanvi oral fet de forma ritualitzada entre l'investigador i la entrevistada. Suposa una nova aproximació a les històries de vida perquè comporta una nova relació entre ambdós. Relat íntegre on preval més la dimensió ideogràfica: els simbolismes i les estructures subjacents al relat. No és tan important el fet d'explicar la vida d'una cosidora jubilada en una casa a la perifèria de París com la construcció subjectiva d'aquest *jo*. Constructe que, segons Feixa:

“Es congruente con las teorías de Dumont sobre el individualismo como eje de la modernidad.”

C. Feixa (2006, desembre p. 28).

Però per a establir aquest tipus de relació i de discurs cal un interlocutor amb presència, força interpretativa i memòria, que es deixi emportar i inciti a la vegada l'entrevistat: cal la presència d'un cert element de seducció amorosa.

8. La història de vida com una hagiografia contracultural. O. Romaní (1983). *A tumba abierta. Autografía de un grifota.*

Obra centrada en la vida i miracles d'un exlegionari que permet copsar i explicar el canvi en el patró de consum dels derivats del cànnabis (tema de la tesi de l'autor), la principal aportació de l'obra és que de la necessitat en fa virtut. Per treballar i estudiar aquest tema Romaní no disposava de fonts escrites, i llavors va recórrer a les fonts orals. Romaní ressegueix la vida d'El Botas, que discorre de forma simultània als canvis culturals i socials del país. Tot i això, Feixa fa notar un altre fet rellevant:

“Contramodelo de las vidas de santos (hagio-grafías) que durante mucho tiempo han constituido la tradición central de la escritura autobiográfica en Occidente, la aportación de Romaní se inscribe en un género de vidas de héroes contraculturales (o contra-hagio-grafías) que conforman modelos de subjetividad y socialidad alternativos.”

Feixa (2006, desembre, p. 32).

9. La història de vida com a antibiografia. I. Terradas (1991). *Eliza Kendall. Reflexiones sobre una antibiografía.*

Imprescindible. De lectura obligada. A partir de les notícies del suïcidi d'una jove treballadora del tèxtil a l'Anglaterra de mitjan segle XIX, Terradas reconstrueix, resseguint el camí invers, la comprensió del funcionament del capitalisme industrial des de la marginalitat.

“La antibiografía no escribe la vida de una persona pero nos habla de ella. Nos habla de aquello que se hace contra su vida, a su alrededor y sin contar con ella. La antibiografía es un conjunto de producciones culturales y actitudes sociales que convierte en personajes y en símbolos o emblemas a las personas que se tienen como insignificantes, a las personas cuya biografía no vale la pena escribir porque no puede considerarse original o significativa.

La antibiografía [...] es la parte de vacío o negación biográfica susceptible de revelarnos aspectos importantes del trato que una civilización tiene con las personas concretas.”

Terradas (1991, p. 13).

Per fer-ho, Terradas treballa amb material escrit (paradoxalment): notícies a la premsa, la història (Engels i el cartisme), l'epistolari entre Marx i Engels i la literatura (magnífics capítols sobre l'antibiografia al *Faust* de Goethe i en la poesia de Leopardi).

10. La història de vida com a dialògica. J. Frigolé (1997). *Un hombre. Género, clase y cultura en el relato de un trabajador*. I R. Vinyes (1998). *El soldat de pandora. Una biografía del segle XX*.

Aquestes dues obres van suposar, en el moment de publicar-se, una mena de "majoria d'edat" dels estudis sobre la Guerra Civil. Treballs duts a terme durant més de 20 anys arriben a una plenitud gràcies a les aportacions de Frigolé i Vinyes. L'un i l'altre documenten amb sengles històries de vida la trajectòria de dos homes compromesos ideològicament i amb una profunda convicció ètica. L'un i l'altre ressegüeixen els canvis polítics, socials i estructurals de l'Estat espanyol a través de les vicissituds, les vivències i les experiències d'un camperol murcià socialista i d'un comunista català de la Noguera. Però la presentació del text difereix entre un i altre autor. Mentre Frigolé opta per una coautoría i per contextualitzar el relat amb notes al peu que permeten situar el lector a cada moment històric, Vinyes reelabora el discurs biogràfic elaborat no només amb l'aportació de l'entrevistat, sinó també amb altres aportacions (testimonis propers, notícies dels diaris, registres judicials).

Totes aquestes obres exemplifiquen el sentit bàsic de la **fenomenologia**, dels **mètodes qualitatiu**s de recerca a les ciències socials. Posen el punt de mira en l'individu, en com el seu relat de vida, ja sigui de forma única, compartida o complementada amb altres recursos, esdevé una eina interpretativa de la societat i de la història, del canvi i de la continuïtat.

Exemplifiquen també el gir en el focus de la recerca vers aquelles històries de persones al marge de la història, fora dels grans centres de decisió política que regeixen els destins dels homes i les dones però que, en canvi, n'expliquen les conseqüències, les aplicacions, les transformacions. Més enllà, també posen de

manifest la importància de l'experiència viscuda, de la interpretació d'aquesta i de la seva transmissió per a conèixer els mecanismes que han fet possible la nostra societat.

2. Com es fa una història de vida?

2.1. Per què triem fer una història de vida?

A hores d'ara (de la nostra formació) sabem que és factible analitzar tots aquells marcs, socials i culturals, que expliquen (perquè condicionen) el comportament de persones i/o col·lectius, entenent les nostres pràctiques quotidianes com el resultat de models culturals adquirits. També sabem, no obstant això, que les persones som singulars a l'hora d'expressar-los. Les nostres opinions, comportaments i relacions quotidianes vehiculen una cultura personal repleta de matisos. Una cultura subjectiva que objectivitzem en les representacions socials que verbalitzem (Bretones, 2011). I és precisament aquesta singularitat i subjectivitat la que ens permet, més enllà de perfils de comportament homogenis, entendre com es comporta i es relaciona una determinada persona.

Les tendències generals existeixen i cal conèixer-les. Però també l'excepció. L'ambigüitat, la contradicció i la indecisió formen part dels processos normatius que mouen tota societat. Que no puguin reduir-se a termes abstractes i teòrics no significa que no existeixin, que no tinguin interès o que no siguin significatius. Al contrari. Potser és la gran bretxa del sistema (i amb ella la nostra oportunitat!).

2.1.1. Memòria individual i memòria col·lectiva

Sánchez (2000) diu què som allò *que* recordem i *com* ho recordem. Si Freud té raó (amb les seves consciències) res del que hem viscut al llarg de la nostra vida es perd, encara que de vegades podria semblar-ho. Recordar-ho⁶ (el què, el que vam ser) és (re)trobar-nos amb nosaltres mateixos.

En aquest sentit, és especialment suggeridora la lectura de *La memoria del hombre de los lobos y mis recuerdos* (1983) de Sigmund Freud. El funcionament de la memòria és també tractat des d'altres disciplines i mirades suggeridores. Dos exemples il·lustratius són Teresa del Valle, des de l'antropologia, a *Procesos de la memoria* (1999). I, Jesús de Miguel, des de la sociologia, a *La memoria perdida* (2004).

El *com* (els recordem) ens emplaça a la memòria social i col·lectiva. I és així, perquè tots els nostres records, fins i tot aquells que considerem més personals (algunes de les nostres pors infantils, per exemple) tenen una significació col·lectiva. I la tenen perquè tot allò que recordem (de la nostra infància) està emmarcat en un temps i en un espai. Narrar el record ens posiciona socialment i culturalment (encara que no només).

⁽⁶⁾Ens resulta interessant compartir el significat etimològic de la paraula *record*, 'tornar a passar pel cor', que tan bé expressen els francesos amb el seu "*par coeur*".

referència bibliogràfica

M. Sánchez (2000). *Memoria e invención literaria* a: J. Azcona, *Memoria y creatividad*.

Parlar de la meva habitació, de la meva escola de monges i del meu barri és parlar també de la generació, de la classe social, de la família i de la ciutat en la qual estava immersa. Això és, parlar de construccions socials. És impossible narrar la nostra/vostra infància sense apel·lar a la memòria familiar, a la memòria d'un barri, d'un país, d'una generació, d'una classe social, d'un ideal religiós o polític... Això és, sense apel·lar a la memòria social i col·lectiva.

És especialment interessant l'obra de Halbwachs, *La mémoire collective* (1950/1997). Les aportacions d'en Ramos sobre *Maurice Halbwachs y la memoria colectiva* (1989) . Així com les aportacions d'en Vila al seu *Elogi de la memoria. Records, silencis, oblits i reinencions* (2005).

2.1.2. Una opció: les històries de vida

Optar per les històries de vida és intentar aconseguir el difícil (però desitjable) equilibri d'entrellaçar el testimoni subjectiu d'una persona, tenint en compte la seva trajectòria vital, amb una època, unes normes socials i uns valors compartits. "Cada cas no és el sistema en si mateix, però cada cas ens mostra la lògica i el funcionament de tot el sistema" (Frigolé, 1992, p. 7).

Optar per les històries de vida és submergir-nos en l'anàlisi de les relacions (familiars o grupals o professionals o...) i aventurar-se al com i al perquè pensem i actuem d'una determinada manera (individualment i col·lectivament).

Optar per les històries de vida és un intentar (de)mostrar universals particulars, privilegiant (una vegada més) la mirada qualitativa en la construcció del coneixement, en el nostre cas, educatiu. Entre l'àmbit subjectiu de l'experiència humana i l'esdevenir polític, econòmic, social, cultural, educatiu... en el qual estem immersos com a professionals, les històries de vida són un possible pont cap a la comprensió i la teorització de l'acompanyament educatiu.

"Quel intérêt y a-t-il à étudier la philosophie, si tout ce qu'elle fait pour vous est de vous rendre capable de vous exprimer de façon relativement plausible sur certains questions de logique abstruses, etc., et si cela n'améliore pas votre façon de penser sur les questions importants de la vie de tous les jours, si cela ne vous rend pas plus conscient qu'un quelconque journaliste dans l'utilisations de expressions dangereuses que les gens de cette espèce utilisent pour leurs propres fins?"

Wittgenstein, citat a Bourdieu (1993, p. 1448).

2.2. Com enfrontar-nos a l'elaboració d'una història de vida?

Quin tema o problema ens interessa indagar? Per què importa fer-ho? Com podem fer-ho? On, quan, durant quant de temps, amb quins recursos? Per a què o per a qui està pensada la recerca?

De la resposta que donem a aquestes preguntes dependrà el tipus de recerca que farem i si utilitzarem (o no) les històries de vida.

Vegeu també

Podeu consultar el mòdul " A propòsit de l'educació social" del manual, per aprofundir en aquest aspecte.

Referència bibliogràfica

P. Bourdieu (1993). *La misere du monde*.

Les recerques que opten per les històries de vida són **estudis intensius i fets en profunditat** on preval l'evidència del testimoniatge personal, individual o col·lectiu. Una evidència que ens permetrà produir memòries personals inserides en contextos socioculturals específics.

En aquest sentit, fer una recerca basada en relats biogràfics implica apropar-se a la narració de tota una existència, la que el nostre narrador, de la nostra mà, pugui i vulgui recordar i relatar-nos. Un acostament al qual, com a investigadors, sumarem altres fonts i perspectives gràcies a altres documents, secundaris i personals.

A les **històries de vida completes** (Acebes, 1999) el treball de l'investigador no conclou amb l'elaboració del text. El text va acompanyat d'un treball precís de **reflexió, de crítica i de contextualització** de la narració, en el marc socio-històric concret, amb la finalitat de comprendre el sentit propi i particular de l'experiència personal relatada pel subjecte narrador.

Algunes recerques utilitzen les **històries de vida com a estudis de cas únic**, principalment per a fer diferents anàlisis en l'etapa inicial d'un projecte. L'anàlisi de la història permet així als investigadors suggerir hipòtesis com a punt de partida. El més freqüent entre antropòlegs i sociòlegs, no obstant això, és utilitzar les històries de vida com a estratègia de reflexió o exemplificació. Una reflexió davant de les dades processades i codificades des d'una perspectiva macro. O com a material testimonial i exemplificador de l'anàlisi teòrica proposada.

És el cas de Watson (1976), que utilitza el relat biogràfic d'una dona guajira, per a submergir el lector en els sistemes de normes que existeixen i posen límits en una societat concreta. O d'Angueira (1989), que utilitza l'experiència biogràfica d'una agressió sexual per a reflexionar sobre el paper que tenen els rols sexuals en la societat del Carib.

Les històries de vida completes també poden ser **temàtiques**, si emfatitzen un sol aspecte en el curs de l'experiència de vida del narrador. Hi ha dues variants en aquest tipus d'històries: *els relats biogràfics paral·lels* i *els relats biogràfics creuats*.

En els **relats biogràfics paral·lels** les autobiografies s'utilitzen en l'estudi d'unitats socials àmplies. La lectura que es fa de les narratives serveix en aquests casos per a fer generalitzacions sobre un determinat àmbit de comportament.

Són especialment significatives, per la seva proximitat, les autobiografies que ens proposa Comas d'Argemir a les seves *Vides de dona* (1990); Negre a *La prostitución popular*. (1988); i Funes i Romaní a *Dejar la heroína* (1985).

referència bibliogràfica

J. Acebes (1999). *Un enfoque metodológico de las historias de vida*.

En els **relats biogràfics creuats** ens trobem davant històries de vida múltiples, de persones pertanyents a una mateixa generació, grup, barri..., l'objectiu últim de les quals és poder fer comparacions i elaborar una versió més complexa sobre el tema que és objecte de la nostra recerca.

És interessant la proposta de Fraser amb el seu *Hablan los trabajadores* (1979); la d'en Lewis i *Los hijos de Sánchez* (1961), o la d'en Botey amb els seus *Cinquanta-quatre relats d'immigració* (1981).

Malgrat els matisos, tota història de vida es vehicula gràcies a tres variables i a partir d'aquestes: les relacions empàtiques, l'observació etnogràfica i, molt especialment, l'entrevista en profunditat.

2.2.1. Algunes consideracions

Si finalment decidim fer una recerca basada en relats biogràfics, i hem deixat clar quin és el propòsit i els principis que la sustentaran, el primer pas a definir serà el seu **marc social singular**. Això és, el context proper i específic en el qual estan immersos els processos vitals individuals, les trajectòries narrades pels qui seran els nostres informants, i el desenvolupament de les quals constituirà el centre de la nostra recerca.

Destaquen en aquest sentit els estudis que tenen com a marc de la seva recerca la família i el lloc de treball. Lewis, *Los hijos de Sánchez* (1961), és un bon exemple del primer i Fraser, *Hablan los trabajadores* (1970), del segon.

Si el primer pas és situar-nos, el segon és **concretar aquells processos** que analitzarem. Els relats de vida, com a relació interpersonal, ens submergeixen empàticament (als investigadors) en un determinat grup social. En aquest sentit, el seu caràcter dinàmic i diacrònic resulta ser especialment interessant per a l'anàlisi dels processos de discontinuïtat (Spindler, 1987). Parlem d'aquelles situacions de trànsit que sempre impliquen modificacions importants tant en els comportaments com en els valors compartits pels grups.

En aquest sentit, dos temes són tractats especialment: els processos migratoris i els processos de marginació. Un exemple del primer és en Botey amb els seus *Cinquanta-quatre relats d'immigració* (1981). I en Prat del segon, *En busca del paraíso: historias de vida y migración* (2007).

Finalment, i en aquesta primera fase, també és especialment important incorporar al disseny el nostre **compromís personal i professional**.

Com veurem més endavant, són diverses les dificultats que es deriven de la relació entre investigador i informants. Futures dificultats que han de portar-nos a una negociació inicial amb els nostres narradors. L'objectiu és fer visibles els matisos (coneguts): els nostres narradors/informants han de tenir clar, abans de començar, la finalitat de la recerca i l'ús que farem de la informació. Hem d'acordar la manera en la qual enregistrarem el relat i si hi podran accedir terceres persones. Hem de garantir l'anonimat dels informants i el de totes aquelles situacions i/o terceres persones que hi apareixeran. Hem de plantejar-los

Vegeu també

Aquest aspecte l'analitzarem en profunditat a l'apartat "Històries de vida com a tècnica de recerca en l'educació social" del mòdul "A propòsit de l'educació social".

també la possibilitat (o no) que es publiqui el material recollit. Si es publica s'ha de deixar clara la participació dels implicats en els drets d'autor. I, finalment, acordarem com compensar el nostre informant per la seva dedicació, esforç i interès. Solen ser habituals les compensacions morals.

2.3. Selecció dels informants, com els triem?

En una bona història de vida el paper dels narradors o informants que hàgim seleccionat és clau. Afortunadament, no existeix un model ideal de bon informant. I diem afortunadament perquè en el terreny de les relacions interpersonals (i el vincle entre informador i investigador ho és) la garantia d'èxit està en l'enteniment i l'harmonia. És, per tant, una qüestió subjectiva? Probablement sí. La intuïció, la disposició i la paciència són sempre claus segures en tota relació.

Podem (i hem de) matisar, no obstant això, algunes consideracions sobre aquest tema. Si bé és cert que *a priori* no hi ha bons o mals narradors, no ho és menys que un bon informant ha de ser significatiu. I en aquest cas la significació ve de la mà de dos factors: d'una banda, dels objectius que hàgim establert en la fase inicial de la recerca. I, de l'altra, de les característiques dels informants.

2.3.1. Algunes característiques que hem de tenir en compte

És important assegurar-nos que la persona (o persones) que seleccionarem respongui al perfil característic i representatiu de l'univers sociocultural que estudiarem. Això és, el nostre narrador/informant ha d'estar immers en l'univers social que estem estudiant.

També és important que disposi d'un relat narrativament interessant i complet. Cosa que completament depèn de les seves característiques personals. Especialment interessants són les persones sinceres, clares en el seu relat i amenes, autocrítiques i amb capacitat d'analitzar la seva pròpia trajectòria vital.

I en tercer lloc, però no per això menys important, els informants han de ser constants i estar disposats a arribar fins al final. Quan ens embarquem en les històries de vida no només hem d'assegurar-nos de disposar d'informants representatius amb una bona història per explicar. També és important que disposin de prou temps per arribar fins al final.

2.3.2. Com hem de seleccionar un bon informant

Contactar amb un bon informant (o grup d'informants) i seleccionar-lo no és ni ràpid ni fàcil. Sempre depèn de les circumstàncies reals de cada context singular. Us suggerim l'observació participant i us expliquem l'aproximació quantitativa.

Vegeu també

Un bon exemple de tot això queda recollit a "Entrevista a una educadora", que podeu trobar al mòdul "Annexos" d'aquests materials.

Localitzar bons informants i establir un vincle amb ells significa per a molts investigadors submergir-se en els contextos d'estudi. Això és, submergir-se en plena pràctica de l'observació participant aprehent les persones en els seus propis universos. Una comprensió que aporta criteris precisos en la selecció dels narradors/informants.

Més enllà d'utilitzar-la **com a lloc a partir del com, també ens permet**, en ser una estratègia de llarga durada, obtenir dades biogràfiques ja que hi som presents. I ser presents és el nostre suggeriment com a educadores i educadors socials.

Hi ha, no obstant això, altres opcions. El procediment més freqüent és fer una **aproximació quantitativa**. En aquest cas es parteix de materials quantitius (censos, padrons, etc.) a fi d'establir els paràmetres més significatius que caracteritzen la comunitat o el grup social específic en el qual es pretén submergir-se. Això permet, a partir dels objectius inicials proposats en la recerca i de les dades recollides, establir tipologies de població al costat de les variables que les signifiquen. I són aquestes tipologies el criteri a partir del qual es trien els informants.

2.4. Començant a entrevistar

L'entrevista és la tècnica de camp protagonista en l'elaboració de les històries de vida (i en la qual estem d'acord tots). Va ser la tècnica principal que va utilitzar Negre (1988) per a parlar-nos de la prostitució a Barcelona, o la de Romaní (1983) per a parlar-nos de la delinqüència, i la de Botey (1981) per a parlar-nos de l'experiència migratòria...

L'entrevista és la tècnica que atorga a l'investigador més control sobre la situació, les dades i les motivacions dels subjectes/narradors. En aquest sentit, cal ser prudents i no oblidar, com ens recorda Bourdieu (1993), que l'entrevista sempre requereix que la teoria social estigui d'acord amb la praxi de la recerca i al servei d'aquesta.

Les entrevistes haurien de caracteritzar-se per ser un diàleg obert i estimulant, on el narrador/informant porti respostes clares, cronològicament precises, en les quals explíciti la referència a terceres persones, a ambients i llocs concrets en els quals transcorren els diferents episodis de la seva biografia.

Com? Garantint la comoditat del nostre narrador/informant. Estant atents al desenvolupament de la narració. Detectant buits. Ressituant discursos. Suplint silencis. Situant el relat en el temps i en els espais. Matisant. En definitiva, *acompanyant-lo* (Planella, 2006).

La **primera entrevista** és sempre la més complicada. El nostre narrador necessita entendre què perseguim i veure clar el seu paper en el procés. Potser el més interessant és obtenir un primer esbós general de la història. Un esbós que ens

permeti atrapar les seves grans etapes. Moments vitals que intentarem precisar cronològicament, i en els quals intentarem incloure detalls i persones. Persones que formen o han format part de la vida del nostre narrador. Un esbós que serà punt de referència i de partida. Cada entrevista posterior implicarà detenir-se en un traç d'aquest (el nostre) esbós inicialment construït.

En **les següents**, recuperar la sessió anterior sempre és una bona manera de començar. Ens permet matisar la informació construïda, al mateix temps que ens situa en el punt en el qual el vam deixar.

L'**elaboració conjunta d'una història de vida** és un temps de relació personal i social. I com a tal, ens recorda Bourdieu (1993), n'afecta els resultats. I és que en l'entrevista actua i se sosté en una violència simbòlica que cal analitzar i incorporar des de l'inici, no per a eliminar-la sinó per a entendre com interfereix en el procés. Bourdieu recomana una escolta activa però metòdica. Posar-se al lloc de l'altre és també una manera de disminuir la distància social i permet la comprensió del que ha estat i està essent l'altre (en l'entrevista com a relació, ens endinsem en la violència simbòlica).

L'èxit o el fracàs en el **procés d'acompanyament** dependran en gran manera de la nostra capacitat per a establir amb el nostre narrador/informant una bona relació de confiança i cordialitat. Hem de ser humils i pacients davant els records o els seus oblitats. Hem de ser sincers.

2.4.1. Els documents personals

Un o diversos relats per si sols no proporcionen tota la informació necessària per a fer una bona anàlisi i arribar a conclusions vàlides sobre un determinat problema social. Cal ser prudents i no sobreestimar el que l'entrevista per ella mateixa pot proporcionar-nos. Hem de buscar altres fonts d'informació que ens permetin triangular la informació recollida. Si l'observació participant és un dels vèrtexs que hem suggerits, l'altre és la documentació personal. Parlem de diaris, cartes, fotografies... que reflecteixen aspectes de la vida de les persones que entrevistarem o estem entrevistant en un determinat moment. La localització i l'anàlisi d'aquests documents ens permet completar l'anàlisi d'una determinada parcel·la d'estudi, tal i com hem analitzat a l'apartat "Què són les històries de vida?".

Un exemple interessant (des de la psicologia) d'estudi de cas basat en cartes manuscrites és: *Letters from Jemmy* (1965) d'Allport.

2.5. Enregistrar, transcriure, analitzar i publicar les històries de vida

Com us hem assenyalat anteriorment, l'investigador és l'inductor de la narració en una història de vida. Però també és el seu transcriptor i l'encarregat de presentar-la. Això és, recull, ordena, analitza i presenta les històries de vida.

2.5.1. El registre i la transcripció

La forma més habitual de registre de les entrevistes és l'enregistrament. Ateses la multiplicitat i la variabilitat de formes, us emplacem a llegir Poirier *et al.* (1983) fins i tot a risc de semblar i ser antiquada. Us permetrà disposar de tota una retrospectiva sobre el tema. Escollim el registre que escollim, recordeu que l'ideal sempre és que entrevistador i entrevistat s'ocupin del relat i no es preocupin per l'enregistrament (i les interrupcions).

Hem dit a l'inici que les històries de vida són ponts, universals particulars que ens permeten aproximar-nos i analitzar realitats socials i culturals complexes a partir del relat personal. D'aquesta manera hem reivindicat la vivència com a font primària d'informació. Apropar-nos a la vida de les persones amb nom i cognoms com a mirall en el qual s'entrellaça la subjectivitat i la societat.

Les narracions no són, consegüentment, el resultat d'una recerca. Les narracions són el punt de partida i el vehicle a partir del qual podrem obtenir alguns coneixements i comprendre allò que és social en allò que és personal.

Per això és important, en primer lloc, la transcripció. El rigor sempre ha d'estar centrat en el control permanent del punt de vista. Un control que s'intueix en els detalls de l'escrit: "Le sociologue ne peut ignorer que le propre de son point de vue est d'être un point de vue sur un point de vue". (Bourdieu, 1999, p.1493)

Atesos la multiplicitat d'autors i (els seus) criteris, compartim en aquesta ocasió, per la pertinència i senzillesa, la proposta feta per Pujadas :

- a) Revisar i estandarditzar els errors de concordança morfològica, per a fer el text tan llegible com sigui possible.
- b) Recollir les pauses, els èmfasis, els dubtes i qualsevol altre tipus d'expressivitat oral per mitjà d'un codi preestablert, alliberant el text d'interjeccions o signes de puntuació enutjosos i llargs, que li resten llegibilitat.
- c) Mantenir totes les expressions i girs idiosincràsics, així com el lèxic argòtic, que usi l'informant.

Pujadas (1992, p.70)

Sense oblidar ressituar en el text tot allò que s'ha perdut en el pas del registre oral a l'escrit...

Referència bibliogràfica

Poirier et al. (1983). *Les recits de vie.*

“[...] c'est-à-dire la voix, la prononciation [...], l'intonation, le rythme [...] le langage des gestes, de la mimique et de toute la posture corporelle [...].”

Bourdieu (1992, p. 1417)

Com tindrem l'oportunitat de veure al mòdul "A propòsit de l'educació social", la primera transcripció només és el principi. Una primera còpia a partir de la qual una segona sistematitzarà els temes, una tercera els ordenarà cronològicament, una quarta recollirà a terceres persones (i els seus vincles); una cinquena...

2.5.2. Anàlisi i publicació

Analitzar una història de vida és reflexionar sobre la manera en la qual hem fet les coses. És comprendre la funció que han tingut les entrevistes en la recopilació de les dades de què disposem per a parlar del nostre tema o problema. És una crítica (constructiva) als procediments i als punts de partida de la recerca. És donar compte del nostre procés d'implicació com a professionals en la construcció de les dades. És visibilitzar tots els protagonistes.

Un exemple meravellós és l'obra en la qual Fraser reconstrueix un dels períodes més controvertits de la nostra història sobre la base d'entrevistes, reflexionant sempre sobre el procés de construcció de la recerca, que va combinar amb informació documental. Es tracta de *Recuérdalo tú y recuérdalo a otros. La historia oral de la guerra civil española*. (1979).

No hi ha criteris generals d'anàlisi i interpretació, aquests dependran sempre de les característiques específiques que presenti el disseny de la recerca. En el mòdul "Annexos" dels materials us presentem un exemple de com hem d'aproximar-nos a l'anàlisi dels continguts.

No obstant això, sabem algunes coses. Sabem que al costat de la narració i el punt de vista dels subjectes particulars, hem de donar a conèixer el punt de partida de la recerca (les intencions que la van motivar i les consideracions de l'autor). Sabem que hem de fer una reflexió teòrica que permeti entendre les circumstàncies individuals de les persones que presentem. I sabem també que hem de mostrar la nostra experiència com a investigadors en la construcció i en el procés de realització del text que estem elaborant.

2.5.3. Publicació

Llevat d'excepcions, la major part de recerques que utilitzen les històries de vida no són publicades. Sovint són el resultat d'anys de treball en un determinat tema. I acaben ocupant i engrossint els arxius d'aquells científics socials que les han dut a terme.

Publicar una història de vida pressuposa condicions d'adequació científica, però també textuals i ètiques.

Publicar una recerca reclama un paper actiu (manipulador) de l'investigador en la presentació de la seva obra. I ho és perquè l'investigador ha de dotar el lector de tots aquells instruments necessaris que possibilitin una lectura comprensiva del text. Cosa que inevitablement ens compromet a transmetre al lector la mirada que explica la raó de ser de tot el procés.

“Comment [...] évoquer, sans exciter le racisme de classe, la coiffure d'une petite employé et communiquer, sans la ratifier, l'impression qu'elle produit inévitablement sur l'œil habité par les canons de l'esthétique légitime –impression que fait partie le plus inévitablement objective?”

Bourdieu (1993)

Hem dit al principi que la indecisió, l'ambigüitat i la contradicció ens importen. I ens importa perquè volem entendre i mostrar les veritables causes (econòmiques, educatives, socials, culturals, polítiques...) de les dificultats de participació d'algunes persones o col·lectius. Fer visibles els mecanismes que dificulten la participació de persones o col·lectius no significa neutralitzar-los. Tampoc resoldre'ls. Però sí dignificar la vida d'aquells que les pateixen en desculpabilitzar-los. Aquesta és la nostra responsabilitat (i també la nostra oportunitat) en fer, analitzar i publicar una recerca basada en les històries de vida.

Bibliografia

- Acebes, J. (1999). Un enfoque metodológico de las historias de vida. *Posiciones*, 29, 1-7.
- Allport, G. (1965). *Letters from Jenny*. Nova York: Harcourt, Brace and World
- Angueira, K. (1989). *Politzar lo personal: el testimonio como instrumento concientizador. Historia y fuente oral* (pp. 2, 68-89).
- Antich, X. (2011). Del "mal d'arxiu" a la "febre d'arxiu". La noció d'arxiu en la cultura contemporània". *Lligall 32. Revista Catalana d'Arxivística 2011. Ponències i experiències del XII Congrés d'Arxivística de Catalunya*. Barcelona: Associació d'Arxivers - Gestors de Documents de Catalunya.
- Berger, P. L. i Luckmann, T. (1986). *La construcción social de la realidad*. Buenos Aires: Amorrortu.
- Bertaux, D. (1981). Life Stories in the Bakers Trade. A D. Bertaux (Comp.), *Biography and Society*. Londres: Sage.
- Bertaux, D. (1999, març). El enfoque biográfico: su validez metodológica, sus potencialidades. *Proposiciones*, 29, 1-23.
- Bohannan, P. i Glazer, M. (1993). *Antropología. Lecturas*. Madrid: McGraw-Hill.
- Botey, J. (1981). *Cinquanta-quatre relats d'immigració*. Barcelona: Serveis de Cultura Popular.
- Bourdieu, P. (1993). *La misere du monde*. París: Edition Broché.
- Bretones, E. (2011). *Família i educació social*. Barcelona: FUOC.
- Comas d'Aregemir, D. et al. (1990). *Vides de dona. Treball, família i sociabilitat entre les dones de classes populars a Catalunya (1900-1960)*. Barcelona: Serveis de Cultura Popular.
- Feixa, C. (1998). *De jóvenes, bandas y tribus*. Barcelona: Ariel.
- Feixa, C. (2006, desembre). La imaginación autobiográfica. *Periferia. Revista de Recerca i Formació en Antropologia*, 5.
- Ferrarotti, F. (1981). *Vite di periferia*. Milà: Mondadori.
- Fraser, R. (1970). *Hablan los trabajadores*. Barcelona: Nova Terra.
- Fraser, R. (1979). *Recuérdalo tú y recuérdalo a otros. Historia oral de la Guerra Civil española*. Barcelona: Crítica.
- Freud, S. (1983). *El hombre de los lobos*. Buenos Aires: Nueva Visión.
- Frijolé, J. (1992). Prólogo a I. Terrades. *Eliza Kendal. Reflexiones sobre una antibiografía* Barcelona: UAB.
- Funes, J. i Romani, O. (1985). *Dejar la heroína*. Madrid: Cruz Roja Española.
- Halbwachs, M. (1950/1997). *La memoire collective*. París: AlbinMichel.
- Lewis, O. (1961). *Los hijos de Sánchez*. Mèxic: Mortiz.
- Lladó, E. (1992). *El silencio de la escritura*. Madrid: Centro de Estudios Constitucionales.
- Malinowski, B. (1986). *Els argonautes del Pacífic Occidental*. Barcelona: Edicions 62.
- McNeil, L. i McCain, G. (2010). *Por favor mátame. La historia oral del punk*. Bilbao: Libros Crudos.
- Mills, C. W. (1970). *La imaginación sociológica*. Buenos Aires: Nueva Visión.
- Miquel, J. de (2004). La memoria perdida. *Revista de Antropología Social*, 13, 9-35.
- Naranjo, J. (Ed.). (2006). *Fotografía, antropología y colonialismo (1845-2006)*. Barcelona: Gustavo Gili.

- Negre, P. (1988). *La prostitución popular: relatos de vida*. Barcelona: Fundació Caixa de Pensions.
- Poirier, J. et al. (1983). *Les recits de vie*. París: PUF.
- Prat, J. (2007). En busca del paraíso: historias de vida y migración. *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*, LXII (2), 21-61.
- Pujadas, J. J. (1992/2002). *El método biográfico: El uso de las historias de vida en ciencias sociales*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.
- Ramos, R. (1989). Maurice Halbwachs y la memoria colectiva. *Revista de Occidente*, 100, 63-81.
- Reyes, R. (Dir.). (2009). *Diccionario crítico de ciencias sociales*. Madrid: Universidad Complutense.
- Romaní, O. (1983). *A tumba abierta. Autobiografía de un grifota*. Barcelona: Anagrama.
- Sánchez, M. (2000). Memoria e invención literaria. A J. Azcona. *Memoria y creatividad*. Bilbao: Universidad del País Vasco.
- Sontag, S. (2006). *Sobre la fotografía*. Madrid: Santillana.
- Spindler, J. (1993). La transmisión de la cultura. A H. Velasco i C. Jiménez. *Lecturas de antropología para educadores*. Madrid: Trotta.
- Taylor, S. J. i Bogdan, R. (1987). *Introducción a los métodos cualitativos de investigación*. Buenos Aires: Paidós.
- Terradas, I. (1991). *Eliza Kendall. Reflexiones sobre una antibiografía*. Bellaterra: UAB.
- Tucidides (1953). *Història de la Guerra del Peloponès* (vol. I). Barcelona: Fundació Bernat Metge.
- Valle, T. del (1999). Procesos de la memoria: cronotopos genéricos. *Áreas. Revista de Ciencias Sociales*, 19, 211-225.
- Vila, S. (2005). *Elogi de la memoria. Records, silencis, oblits i reinencions*. València: Edicions 3 i 4.
- Watson, S. (1976). Understanding a Life History as a Subjective Document. *Ethos*, 4, 95-131
- Weber, M. (1984). *La acción social: ensayos metodológicos*. Barcelona: Península.